

[autismebladet]

LANDSFORENINGEN AUTISME
MEDLEMSBLAD NUMMER 6 - 2019

Forskning

i autisme

Deltag i spændende konference

Skolefravær og social isolation

Konferenceprogram

Forskningsperspektiver på skoledeltagelse og -fravær: Hvilken viden kan vi ligge til grund for indsatser omkring børn med autisme?

v/Line Gebauer - Ph.D og Autoriseret Cand. Psych.
Langagerskolen, Aarhus Kommune

Perspektiver på, hvorfor børn med autisme har så stort skolefravær

v/Dorthe Hölck

Autismepilot: Viden og metoder målrettet skoler

v/Freja Hamalainen Sirdorf

Social isolation hos autister:

Eksempler fra forskning og praksis

v/Freja Hamalainen Sirdorf og Helle Vallentin

Når vejen til læring er snørklet eller kringlet:

Fleksibel læring starter ved de professionelle.

v/ Birgit Drasbæk Søgaard Isene, Autoriseret cand. psych og Pædagogisk Leder Christian Møller Nielsen
Langagerskolen, Aarhus Kommune

Forebyggelse af skolemistrivsel hos børn med autisme:

Kommunale perspektiver og indsatser
v. Morten Greve

Dato: 25. november 2019

Tid: kl. 9.00 - 16.45

Sted: ODEON, Odense

Konferencen er inkl. frokost, kaffe og kage

Tilmelding:

autismeforeningen.dk/sikon/kurser

Hendes Kongelige Højhed
Prinsesse Marie er protektor
for Landsforeningen Autisme.

MEDLEMSBLAD NR. 6 - 2019

Medlemsbladet udgives af
Landsforeningen Autisme

Ansvarshavende redaktør
Heidi Thamestrup
formand@autismeforening.dk

Redaktion
Heidi Thamestrup
Fie Hviid Olesen

Layout
Lotte Irlind

Tryk Filipsen Grafisk Produktion
www.filipsen.com

Oplag 9.300 stk
ISSN 2245-3423

Vil du have en annonce i Autismebladet?
Kontakt: redaktion@autismeforening.dk

Annoncer og artikler fra samarbejdspartnere
og annoncører i Autismebladet er ikke nødven-
digvis udtryk for Landsforeningen Autismes
holdninger

Indlæg, kommentarer, bidrag mv. bedes
sendt til redaktion@autismeforening.dk
Bladet sendes gratis til Landsforeningen
Autismes medlemmer

INDHOLD

”Jeg tænker visuelt	4
Turtagning i interaktion hos voksne med autisme. . . 6	
Findes der en autistisk form for social interaktion? 10	
Autistiske rollemodeller	12
Læring gennem leg med LEGO	14
Nyt forskningsprojekt undersøger den sociale hjerne i autisme	18
Indblik i forskningen på autismeområdet	20
Pragmatiske færdigheder hos børn med højt fungerende autisme i en samtalekontekst . . .	24
Kredsens aktiviteter	28

”Jeg tænker visuelt, flerdimensionelt og lagrer viden i komplekse mønstre ...”

Af Heidi Thamestrup, landsformand for Landsforeningen Autisme

Måske kender du historien om konen med æggene? Jeg opsummerer den lige for en sikkerheds skyld. Jo altså ... en kone har en produktiv høne, der lægger flotte æg. Konen forestiller sig, hvordan en del af æggene kan udruges til kyllinger, og blive til en stor hønsefarm, der kan bringe hende umådelige mængder af rigdom og lykke. Konen overvejer hvordan hun skal forvalte den formue hun er så tæt på at have, og hun fantaserer om, hvor fin hun bliver, og hvor storslået det er at andre vil se op til hende og behandle hende - nærmest underdanigt. I næste øjeblik taber konen kurven med æggene. Og dermed forvandles den fine forestilling om rigdom og ærbødighed på et splitsekund, mens konen ser æggeskaller, æggeblommer og jord blande sig og løbe ned af bakken i tyk, skummende, beskidt æggesnaps.

Min historie ligner ikke konen med æggene. Men jeg kom alligevel til at tænke på fortællingen, fordi det sker ret ofte, at jeg har en god plan og en helt klar forestilling om, hvilke resultater planen skal munde ud i. Alligevel ender jeg med et helt andet udbytte. Det er ikke nødvendigvis noget, der er dårligere. Bare noget helt andet end det, jeg havde regnet med. Og netop sådan gik det også i Nice...

Autism Europe

Hvert 3. år holder den europæiske autiseforening "Autism Europe", konference i et af deres medlemslande. Her midt i september blev konference nr. 12 afholdt i Nice i Frankrig. Der var ca. 120 danske deltagere på konferencen. Alle 120 danske delegerede var fagfolk hvis interesse for at lære mere og blive dygtigere til at forstå den autistiske hjerne, fylder så meget, at de væl-

ger at bruge en forlænget weekend på det. Det gør mig glad! Men tilbage til konen med æggene og til det faktum, at man ikke altid ender som planlagt.

Inden en sådan konference bruger man typisk lidt tid på at læse programmet og finde ud af, hvilke oplæg, der er vigtige at høre. Jeg plejer også at have en usynlig liste med navne på oplægsholdere og delegerede, jeg vil tale med om helt konkrete ting, eller bare hilse på, for at vedligeholde vores internationale netværk. Jeg ved så udmærket, at jeg aldrig når det hele, og det har jeg det fint med - men i Nice fik jeg en påmindelse om, at det ikke kun er de helt oplagte forskere og forbindelser, man skal huske at udveksle tanker med. Man skal også lytte til ham, der ved et uheld nærmest vender indholdet af sin bælte-pung ud over trappen...

Mens vi samler mønter, USB-sticks, visit- og kreditkort, fortæller ejeren med sydeuropæisk accent, at autisme er en ekstra dimension på sanserne. Han fortæller, at han lærte, at han sansede anderledes end andre, og selv forstod det, før han startede i skole for mere end 20 år siden. Og så siger han noget, som klistrer sig fast på mine frontallapper; "Jeg tænker visuelt, flerdimensionelt og lagrer viden i komplekse mønstre. Hvorfor er der ikke nogen, der taler om dét? Hvorfor taler de om min art som et defekt dyr med belastende adfærd og mangler, mangler, mangler...", han siger det helt tørt og konstaterende. I et splitsekund er det

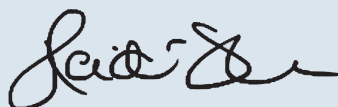
som om, jeg ser verden gennem et farvet filter. Som om min underbevidsthed forsøger at lade mig opleve det, han oplever og se det, han ser og samtidigt fortæller mig, at det ikke kan lade sig gøre.

Resten af konferencen bærer jeg rundt på den indsigt, jeg fik, mens jeg samlede cent- og euro- mønter op på trappen. Jeg hører ord som "deficit", "lack of" og "triad of impairment". De termer oplægsholderne bruger, når de beskriver autismen og autisten skiller sig ud fra alle de andre ting, jeg hører. Jeg tænker på, om den europæiske konference adskiller sig fra andre konferencer? Om der er flere oplæg, der fokuserer

på mangler og afvigelser? Jeg tror det egentlig ikke. Jeg tænker også på, om ejeren af bælte-pungen med den ødelagte lynlås, sidder i samme lokale og hører de samme ord, og lægger det samme i ordene som jeg. Det håber jeg ikke, at han gør.

I dette Autismeblad kan du læse om autisme og forskning i Danmark. Det er helt oplagt at lytte til autistiske mennesker, når man forsker i deres neurologi, deres historie eller deres velbefindende. Og der er heldigvis en klar tendens til, at forskerne har fundet frem til netop det.

God fornøjelse med dit Autismeblad!

Heidi Thamestrup

Turtagning i interaktion hos voksne med autisme

Turtagning er helt essentiel
for evnen til at indgå i gensi-
dige, sociale interaktioner.

Af Christina Emborg, ph.d.-studerende på Lingvistik, Aarhus Universitet

Turtagning er en vigtig social kompetence, som griber ind i mange aktiviteter i vores hverdag. Når vi står i kø i dagligvarebutikken, når vi holder for rødt lys i lysreguleringen, og når vi spiller spil. Helt essentielt er turtagning også for social interaktion, hvor det er nødvendigt, at vi på skift taler og lytter til vores samtalepartnere.

Kunsten at tage tur

Allerede i vuggestue- og børnehavealderen begynder normalt udviklede børn at få forståelse for konceptet 'turtagning'. Men mennesker med autisme siges ofte at have svært ved at tage tur.

Turtagning består da også af en række komplekse sociale normer, som omfatter evnen til både at afvente og tage taleturen på de rigtige tidspunkter. At kunne afkode, hvornår andre ønsker at byde ind, er centralt og kræver eksempelvis, at man kan læse ansigtsudtryk og kropssprog. Selv helt små signaler fra modparten kan have betydning – også små bevægelser af munden og indåndinger. At være i stand til at give andre plads i samtaler kræver selvsagt også behovsudsættelse og impuls kontrol.

Men som kompetent turtager må man naturligvis ikke kun vide, hvornår man skal holde mund – man må også byde ind på de rigtige tidspunkter, så samtalen flyder og bliver gensidig. Som samtaledeeltagere må vi derfor hele tiden holde udvig efter punkter i modpartens tale, hvor det er relevant for os at byde ind. Venter vi for længe, opstår for lange pauser. Igangsætter vi for tidligt, overlapper vi med andres tale. Kort sagt kræver succes-

fuld turtagning enorme interaktive kompetencer.

Antagelser om turtagningsadfærden hos mennesker med autisme

Mennesker med autisme siges ofte at have svært ved flere af ovenstående punkter, som er nødvendige for, at turtagning i samtaler glider problemfrit: afkodning af ansigtsudtryk og kropssprog, forståelse for andres behov for at komme på banen og tilsidesættelse af egne behov kan udgøre nogle af vanskelighederne.

Derudover karakteriseres samtalestilen hos mennesker med autisme ofte ved et enten-eller. Det siges, at mennesker med autisme ikke bidrager til samtaler, som de ikke finder meningsgivende, såsom smalltalk, mens de kan tale uafbrudt om deres interesseområde, uden hensyntagen til, om emnet også interesserer de øvrige samtaledeeltagere. Sådanne samtalemønstre vil uundgåeligt afspejle sig i turtagningsadfærden, som enten vil virke for passiv eller for anmassende.

Sidst, men ikke mindst, er autisme ofte associeret med en længere latenstid. Det betyder, at forarbejdningen af både auditive og visuelle stimuli, såsom andres tale og kropssprog, kan tage længere tid end normalt. Det kan selvsagt føre til problemer med timingen, idet eksempelvis svar på andres ytringer kan virke forsinkede.

Hvad siger forskningen?

Mange antagelser eksisterer således om, hvordan turtagningen foregår hos mennesker med autisme, men meget lidt forskning findes på området. Enkelte studier har beskæftiget sig med turtagning hos børn med autisme (f.eks. Jones & Schwartz,

2009). De autistiske børn har her vist sig at være mere passive i samtaler end normalt udviklede børn på samme alder: De tog ikke taleturen, medmindre de direkte blev stillet et spørgsmål, de arbejdede ikke gensidigt for at opretholde samtaler, og de efterlod lange pauser efter modpartens tale.

Kan turtagning tillæres?

Den almindelige antagelse er imidlertid, at turtagning kan tillæres, og derfor eksisterer der også et hav af spil og aktiviteter, som har til formål at styrke autistiske børns generelle turtagningskompetencer. I en vis udstrækning kan individet med autisme også tillære sig strategier for at kompensere for vanskelighederne ved turtagning i samtaler, sådan som en autistisk kvinde beskriver det her:

” Jeg er ikke god til at vide, hvornår det er min tur, og jeg har tendens til bare at buse ud med ting eller blive ved med at tale, når jeg skulle være stoppet. Så jeg forbereder mig altid i sociale situationer på at have en påmindelse eller replik eller intern alarm, der minder mig om ikke at snakke for meget og at prøve at lytte, nikke og være enig.

(min oversættelse, Hull et al., 2017: 2534)

I forlængelse heraf kan mennesker med autisme lære at agere interesserede i samtaler om fodboldresul-

tater, familiesammenkomster og ferieoplevelser, selvom emnerne ikke umiddelbart er betydningsfulde for dem. For nogen kan det være en hjælp med huskeregler, som siger, at man altid skal sørge for at stille interesserede spørgsmål til modparten om emner, som man ved, modparten kan lide (Hull et al., 2017: 2527). Men når emnerne netop ikke virker oprigtigt meningsfulde for individerne med autisme, er der risiko for, at samtalerne vil virke unaturlige, eller at de hurtigt vil gå i stå.

De mest grundlæggende principper for turtagning, som siger, at man helst ikke afbryder andre, og at man bør lade andre få ordet af og til, er forholdsvis håndgribelige at lære. Mere tvivlsomt er det, om de raffinerede fornemmelser for timing, som turtagning i samtale også indebærer, kan tilegnes, hvis ikke de er intuitive for individet. En strategi, som i en vis udstrækning kan kamuflere vanskeligheden ved netop timing, er at tænke mulige samtaler igennem på forhånd, sådan at potentielle replikker og svar ligger klar. En kvinde med autisme formulerer det således:

” Jeg udtænker normalt også historier, og hvordan hele samtaler ville kunne foregå, før jeg har dem, så jeg har svar indøvet såvel som potentielle ting at sige, hvis samtalen dør ud.

(min oversættelse, Hull et al., 2017: 2527)

Ikke desto mindre er det ikke muligt altid at planlægge sig ud af samtaler på forhånd, og en eventuel vanskelighed ved at levere replikker rettidigt vil derfor sandsynligvis komme til syne før eller siden.

Et ph.d.-projekt om voksne

Både børn og voksne med autisme kan altså have svært ved at bidrage og tie på de rette tidspunkter. Men grundig forskning på området mangler stadig. Specielt mangler der undersøgelser af voksnes turtagningsadfærd.

Jeg har tidligere undersøgt autistiske børns interaktion. Her fik jeg øjnene op for, hvor forsvindende lidt autismeforskning der er baseret på voksne. Dette hul i videnskaben vil mit ph.d.-projekt forhåbentligt bidrage til at udfylde.

Formålet med projektet er at kortlægge turtagningsfærdighederne hos en række voksne med autisme. Det interessante spørgsmål er, om mennesker med autisme har tillært sig de fornødne turtagningskompetencer – eller kompensatoriske strategier for at kamuflere vanskelighederne – når de når voksenlivet. Interessen for netop turtagning i samtale kommer af, at jeg i flere år har beskæftiget mig med metoden Konversationsanalyse (også kaldet CA, Conversation Analysis), hvis grundsten er turtagningsanalyser. Turtagning er som tidligere nævnt helt essentiel for evnen til at indgå i gensidige, sociale interaktioner, og netop derfor er fænomenet også oplagt at kigge på i forbindelse med autisme.

Mere om projektet...

30 voksne med autisme er blevet videooptaget under naturlige samtaler med hinanden og med velkendte pædagoger på aktivitetscentre rundt om i landet. Næranalyser af

samtalidata skal give et indblik i, hvor vanskelighederne og kompetencerne på turtagningsområdet kan ligge.

Nogle af de spørgsmål, som studiet vil forsøge at besvare, er:

- Taler de voksne med autisme primært, når de bliver udnævnt som næste-taler (f.eks. igennem spørgsmål), eller bidrager de i lige så høj grad på eget initiativ (igennem såkaldt selvvalg)?
- Indleder de nye samtaler og samtaleemner? Og er der et mønster i, hvilke typer af samtaler de indleder?
- Arbejder de for at undgå problematisk lange pauser i samtaler?
- Koordinerer de deres bidrag efter, hvornår talerskifte er relevant?
- Arbejder de gensidigt på at opretholde igangværende samtaler? Også samtaler indledt af modparten?

Studiet vil forhåbentligt bidrage til en klarere forståelse hos både mennesker med autisme, pårørende og professionelle og derved også skabe udgangspunkt for mere et målrettet arbejde med autistiske voksnes kommunikative kompetencer.

Kompetencer i fokus

Og alt tyder på, at netop kompetencer kommer til at være i fokus. For dem er der tilsyneladende mange af. Projektet er stadig i opstartsfasen, men alt tyder på store kompetencer inden for eksempelvis timing af nye samtaleemner. De undersøgte voksne med autisme indleder alle nye emner, og undersøgelsens foreløbige resultater viser, at de i høj grad orienterer sig efter, hvornår det er velkomment og relevant at bringe nye samtaleemner på bordet. De buser altså ikke bare ud med, hvad de har på hjerte, men venter, til tidligere samta-

leemner er afsluttet.

En anden interessant tendens har vist sig i forhold til typen af samtaleemner, som bliver indledt. En meget stor del af samtalerne udgør nemlig fortællinger. Fortællinger, som først og fremmest vidner om en interesse i den sociale interaktion, idet de som oftest ikke tjener noget praktisk formål. Dernæst viser måden, disse fortællinger er udarbejdet på, en stor og langt hen ad vejen kompetent indsats for hele tiden at guide modtagerens forståelse af det, som fortæles.

Studiet vil således stille skarpt på de enorme, individuelle færdigheder, der rent faktisk er, og som ikke bør overskygges af vanskelighederne. Den kategoriske tankegang, som definerer mennesker med autisme ud fra, hvad de ikke kan, får oftest mest plads. Men i mit ph.d.-projekt vil jeg forsøge i mindst lige så høj grad at afbilde evnerne, og jeg håber, projektet kan bane vej for en mere kompetenceorienteret tilgang til autisme.

Hull, Laura, et al. (2017):

“Putting on my best normal”: social camouflaging in adults with autism spectrum conditions.” *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47:8: 2519-2534

Jones, Christopher D. & Ilene S. Schwartz (2009):

“When Asking Questions is Not Enough: An Observational Study of Social Communication Differences in High Functioning Children with Autism,” i *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39: 432-443

Medlemstilbud

Novemberfest

i samarbejde med bottleshoppen People Like Us

Kom til fest med Landsforeningen Autisme og bottleshoppen People Like Us som værter.

Program for dagen

- 17.00 Velkomst og introduktion til bottleshoppen People Like Us
- 17.30 Tyrolermusik og fællessang
- 18.00 Buffet
- 20.00 Salsaundervisning - deltag hvis du har lyst
- 21.00 - 22.30 Tilbage til Alperne.

Arrangementet

- Traditionel dansk buffet med kolde og lune retter, ost og kage.
- To liter valgfrit øl af mærket: “Unpuzzled Infinity IPA” eller krigsveteran-pilsneren “364”
- Covfefe Is samt smagsprøve på 10cl. Covfefe

Tid, sted og pris

2. november kl. 17.00-22.30
Bottleshop People Like Us
Vermlandsgade 2
2300 København S

Pris for hele arrangementet kr. 399,-

Tilmelding via autismeforeningen.dk/kurser

Findes der en autistisk form for social interaktion?

I min forskning sætter jeg fokus på, hvordan mennesker med autisme interagerer med hinanden, snarere end på de udfordringer, der kan opstå i sociale møder mellem autistiske og neurotypiske mennesker ...

Sofie Boldsen

Ph.d.-studerende, Afdeling for Psykologi, Roskilde Universitet

På trods af, at autisme altid har været karakteriseret ved forstyrrelser i det sociale domæne, har vi meget lidt viden om, hvordan de mennesker, der diagnosticeres med autisme, selv oplever at tage del i social interaktion. Dette misforhold, som man måske kan kalde 'autismeforskningens paradoks', er baggrunden for min igangværende forskning. I de senere år har flere og flere forskere peget på, at autismeforskningens mest værdifulde ressource er mennesker med autisms egne oplevelser af autisms kerneproblemer. På denne måde ses en begyndende udvikling, hvor autismeforskningen er i gang med at åbne sig for at nuancere sine forståelser i lyset af autisters egne perspektiver og beretninger.

Vi ved, at mennesker med autisme oplever verden anderledes. De seneste årtiers selvbiografiske litteratur blomstrer med beskrivelser af, hvordan verden ses, høres, duftes, smages og føles anderledes for mennesker med autisme. Som autismeaktivisten Jim Sinclair skrev i 1992: "Autisme er en værensmodus. Autisme er gennemgribende; den farver hver en oplevelse, hver en sansning, perception, tanke, følelse og møde, hvert aspekt af eksistensen." Denne forståelse af autisme som en anderledes måde at møde verden på lægger op til at undersøge nærmere, hvad der karakteriserer en autistisk modus af interaktion. I min forskning stiller jeg derfor følgende spørgsmål: Hvordan udspiller social interaktion sig fra et autistisk perspektiv? Hvordan struktureres, faciliteres og op-

leves social interaktion af mennesker med autisme?

Disse spørgsmål er særligt aktuelle i forhold til at forstå autisme i ungdomslivet, hvor mange, på trods af at have lyst til og behov for at indgå i sociale relationer, ofte mødes med afvisning og eksklusion og kæmper med en følelse af at være anderledes end deres ikke-autistiske jævnaldrende. Min forskning tager udgangspunkt i de mange sociale gruppetilbud, der iværksættes for at imødekomme de udfordringer, unge med autisme møder i deres sociale hverdagsliv. Gennem et empirisk studie baseret på etnografisk feltarbejde og kvalitative interviews i to autisમેgrupper for unge undersøger jeg, hvordan unge med autisme praktiserer og oplever det 'at være sammen' på tværs af sociale hverdagsaktiviteter som madlavning, brætspil, samtale eller kreative aktiviteter.

Foreløbig peger min forskning på, at social interaktion hos mennesker med autisme i højere grad foregår via en fælles rettedhed mod konkrete fysiske omgivelser for interaktionen. Hos de unge, der har deltaget i mit forskningsprojekt, synes det nærmest, at den sociale interaktion bliver mere end summen af de enkelte individers bidrag til aktiviteten. De fysiske genstande, som indgår i en social interaktion, f.eks. brætspil, malebøger eller mobiltelefoner, er i høj grad det, der faciliterer og strukturerer det sociale samspil. Der er altså noget udenfor den enkelte unge, der guider deres måde at være socialt til stede sammen. Det peger på, at vi i autismeforskningen må forstå social kompetence som noget, der rækker ud over den enkeltes forudsætninger

” De fysiske genstande, som indgår i en social interaktion, f.eks. brætspil, malebøger eller mobiltelefoner, er i høj grad det, der faciliterer og strukturerer det sociale samspil blandt mennesker med autisme.

og bidrag til interaktionen, og inkluderer interaktionens fysiske omgivelser.

I dag ses desværre en mangel på forskning, der undersøger interaktionsdynamikker mellem mennesker med autisme. Derfor sætter jeg i min forskning fokus på, hvordan mennesker med autisme interagerer med hinanden, snarere end på de udfordringer, der kan opstå i sociale møder mellem autistiske og neurotypiske mennesker. Ved på denne måde at undersøge social interaktion fra et 'autistisk perspektiv' forsøger jeg at sætte parentes om ikke-autistiske normer for, hvad social interaktion er og bør være, for få øje på, hvilke interaktionspotentialer der findes hos mennesker med autisme. Mit håb er, at mere grundig viden om, hvordan unge med autisme oplever og praktiserer social interaktion, kan styrke fundamentet for at fortsætte og videreudvikle de vigtige sociale tiltag, der i øjeblikket iværksættes på autismeområdet.

Autistiske rollemodeller

**Af: Forskningsgruppen på Aarhus Universitet
Line Gebauer, Katrine Krause-Jensen og Raffaele Rodogno**

? Hvilke tanker ligger bag jeres forskning i 'autistiske rollemodeller'?

Vi har undersøgt livskvalitet blandt

voksne med autisme, og det viste sig, at deres livskvalitet var markant lavere end den øvrige danske befolknings. Faktisk var livskvaliteten hos den gruppe af voksne med autisme, som vi undersøgte, lige så lav som livskvaliteten hos en gruppe af mennesker, der var hospitaliseret med skizofreni.

I vores undersøgelse spurgte vi

blandt andet ind til, hvad der er centralt for livskvalitet for mennesker med autisme. Der var bred konsensus om, at det at kunne se en positiv fremtid for sig og at vide, hvad det at have autisme kan betyde for, hvordan ens liv vil udfolde sig, er centralt.

Netop denne problematik har været underprioriteret indenfor autismeområdet. De fleste interventioner fokuserer på at reducere mængden af autistiske symptomer, men glemmer ofte at have øje for, om de mennesker, der behandles, også får et bedre liv. Ydermere kunne vi konkludere, at det ikke var 'graden' af autisme, der blev anset som det centrale for gruppens livskvalitet; det var i stedet viden om, hvordan livet kunne se ud med de unikke styrker og udfordringer, som autismen giver. Det kan være svært for mange unge mennesker at se sig selv i de normative billeder af det gode liv med stor familie, hus, have, fuldtidsjob og fritidsinteresser, som de bliver mødt med. Det er måske særligt svært, hvis man har autisme.

Det normativt gode liv kan for nogle mennesker med autisme være i overensstemmelse med deres egne versioner af det gode liv, men for andre med autisme ser det gode liv måske anderledes ud. Der er et behov for at vise alternativer til det normative gode liv. En måde at vise dette på er igennem autistiske rollemodeller, der har fundet deres egen version af det gode liv.

? **Hvorfor har I valgt at undersøge rollemodeller netop i forhold til autisme?**

Det begreb om rollemodeller, som vi er interesserede i, er ikke identisk med idoler. Rollemodeller behøver ikke at være mennesker med ekstraordinære evner eller ekstrem succes. Vores ideelle rollemodel er en, som vores målgruppe kan identificere sig med. Rollemodellerne skal have fundet deres version af det gode liv, og målgruppen skal kun-

ne føle, at rollemodellens version af det gode liv er opnåelig.

Vi har valgt at undersøge autistiske rollemodeller, fordi vi mener, at det er vigtigt, at det er mennesker med autisme, der giver deres erfaringer videre til andre mennesker med autisme. Denne peer-to-peer udveksling forventer vi vil være mere effektiv samt skabe langt større identifikation end fagpersoners formidling af viden om, hvad det vil sige at have autisme, og hvilke livsvalg det indbefatter.

Vi mener, at rollemodeller er vigtige for alle mennesker, men at der i særlig grad mangler passende rollemodeller for mennesker med autisme, nemlig rollemodeller, som de kan se sig selv i.

? **Hvad betyder gode rollemodeller og viden om det for mennesker med autisme?**

Vores vision med projektet er, at autistiske rollemodeller viser unge med autisme en bred pallet af forskellige livsvalg og deler den viden, de har samlet igennem livet - viden om dem selv og om deres vej til deres version af det gode liv.

Vi ønsker at undersøge, om autistiske unge derigennem kan blive mere håbefulde i forhold til deres egen fremtid og opleve at være en del af et større fællesskab, der kan understøtte dem i også at kunne se en positiv identitet, hvoraf deres autisme er en del.

Gennem vores forskning samt vores løbende dialog med autismesamfundet vil vi afgøre, hvilke forskellige livsforløb der skal være en del af projektet. Vi regner dog med,

at der vil være tale om, at forskellige livsforløb vil være relevante for forskellige individer med autisme.

? **Hvad håber I, der kan komme ud af det?**

Der eksisterer allerede meget materiale, hvor mennesker med autisme deler deres erfaringer med andre – det være sig selvbiografier, blog posts eller YouTube videoer. Meget af dette materiale er godt, men internettet indeholder desværre også store mængder af materiale, der ikke er konstruktivt og som ikke bidrager til at se muligheder for det gode liv for unge med autisme, og som i værste fald fremmer håbløsheden.

Derfor håber vi at skabe en database af kvalificeret materiale, som unge med autisme, forældre og fagpersoner kan dykke ned i og lade sig inspirere af for at skabe det bedst mulige liv for unge med autisme. Hvad er det helt konkret, I gerne vil undersøge?

Fra august 2019 starter vi projektet op. Udover forskergruppen, er der et advisory board bestående af voksne med autisme, som mødes hvert kvartal for at kvalificere projektet. Desuden afholdes der løbende workshops, hvor vi inviterer alle interesserede til at deltage og dele deres perspektiver på, hvad rollemodeller er og kan, hvilken viden der vil være vigtig at give videre til unge med autisme, samt hvad der er vigtigt for, at unge med autisme opnår en bedre livskvalitet og kan se en positiv fremtid for sig. Vi vil indsamle materiale i form af forskellige medier: videoklip, animationer, skriftlige beskrivelser, podcasts mm.

Læring gennem leg med LEGO

Alle børn er født med et potentiale for social koordinering. Men nogle børn er kun eller bedst i stand til at koordinere med andre socialt under særlige forhold.

Af arbejdsgruppen:

Line Gebauer (forskningsleder), Ella Paldam (forsker/post doc.), Stine Strøm og Rikke Steensgaard (videnskabelig assistenter) fra Interacting Minds Centre, Aarhus Universitet.

Intro

Autistiske børn, unge og voksne har sociale udfordringer. Det er et veletableret faktum, som vi allerede har stor viden om. Men ved vi nok om, hvordan vi som forældre og fagpersoner bedst skaber rammerne for, at de sociale udfordringer mindskes? CollaboLearn er et legebaseret udviklingsforløb, der skaber et højmotiverende læringsmiljø, som understøtter autistiske børns sociale udvikling gennem samarbejde. I projektet udfordrer vi etableret praksis og teoretiske dogmer, og helt centralt er arbejdet med at stilladsere generaliserbarheden af børnenes sociale læring på tværs af kontekster. CollaboLearn skabes i samarbejde mellem forskere fra Aarhus Universitet og autistiske børn samt børnenes forældre, lærere og ledelse på Langagerskolen i Aarhus.

Udviklingspotentialer er stort: Et nyt perspektiv på autisme

Autismeforskningen har traditionelt beskæftiget sig med de underliggende biologiske og psykologiske årsager til autistiske menneskers social-kommunikative udfordringer. Udgangspunktet for den specialpædagogiske praksis har været at lære autistiske børn normativ social adfærd. Den traditionelle bio-psykologiske autismeforståelse er imidlertid blevet udfordret i de seneste år. Ud fra en ikke-normativ tilgang er antropologer og lingvister begyndt at undersøge auti-

stisk kommunikation og socialitet ud fra autistiske personers egen livsverden. Menneskelig socialitet henviser til vores repertoire af mulige måder at koordinere os socialt med andre. Alle børn er født med et potentiale for social koordinering, men nogle børn er kun eller bedst i stand til at koordinere med andre socialt under særlige forhold. Forskning har vist, hvordan autistiske mennesker synes at besidde et karakteristisk repertoire af muligheder for social koordinering med andre (autistisk socialitet), dvs. særlige forhold, som fremmer deres sociale koordinering:

- Kortere dialoger med familie/bekendte omkring noget handlingsorienteret
- Moderat til hurtigt tale-tempo
- Beherskede følelser
- Ikke ansigt-til-ansigt interaktion
- Objektiv viden i samtaleemnerne
- Et konkret fælles tredje at interagere omkring, fx objekt eller dyr
- Andre kommunikative medier såsom musik, kunst, pege, vise mm. til at supplere den verbale kommunikation evt.

(Kilde: Elinor Ochs and Olga Solomon (2010): Autistic Sociality. Ethos, Journal of the society of psychological anthropology.)

Denne nyere antropologiske autismeforskning fortæller os overordnet set to ting:

1) At autistiske personer hverken er asociale eller socialt inkompetente. 2) At der er et enormt skjult potentiale blandt autistiske mennesker, som kan bringes i spil, hvis der skabes rum til deres socialitet. Vi har hermed at gøre med forskning, som snarere end at fokusere på, hvorfor interaktionen er forkert

hos autistiske mennesker, i stedet udforsker, hvordan interaktionen fungerer. Det er denne forskning og tilgang til autistisk socialitet, som CollaboLearn udforsker, fordi verden endnu ved så lidt om, hvordan vi i praksis bedst kan understøtte autistiske børns udvikling.

Grundantagelsen i CollaboLearn er, at autistiske børns sociale udvikling understøttes bedst på nøjagtig samme måde som alle andre børns, nemlig gennem social interaktion med andre. Hovedopgaven er at skabe et trygt læringsmiljø, som giver autistiske børn lyst og mulighed for at interagere aktivt med andre børn og herigennem videreudvikle deres allerede eksisterende sociale strategier.

Fra LEGO-based therapy til CollaboLearn

CollaboLearn tager sit afsæt i den internationalt udbredte metode LEGO®-Based Therapy (LBT), som er en legebaseret social intervention designet til at styrke samarbejdskompetencer som turtagning, dialog, problemløsning og fælles opmærksomhed. LBT handler om at motivere autistiske børn til at interagere med hinanden via samarbejdslege med LEGO. Børnene motiveres til at deltage i gruppen, fordi de gerne vil bygge. Og netop gennem motiveret samarbejde skabes rum til, at børnene kan træne deres sociale kompetencer. I praksis foregår LBT i grupper af 3-4 børn, som opmuntres til at bygge LEGO-modeller med forskellige, klart definerede arbejdsopgaver, som gør børnene gensidigt afhængige ind i processen. Byggeopgaven faciliteres af en fagperson, som gennem faste strukturer og aktiviteter sikrer, at

gruppen bliver stadig bedre til at løse de udfordringer, som naturligt opstår i samarbejde. Det ser ud til, at LBT er effektivt, fordi børnene er motiverede, og fordi læringen foregår i grupper.

Disse to aspekter af LBT udbygger vi i CollaboLearn på følgende måder:

- Vi gør børnene til medskabere af deres egne læringsforløb ved hele tiden at dokumentere deres læring sammen med dem og ved at gøre den usynlige og abstrakte læring konkret og synlig.
- Vi gør forældre og personale til medskabere af læringsmiljøet dels gennem tæt dialog om børnenes udvikling, og dels ved at dele børnenes læring med dem gennem konkrete læringsobjekter.

Ved at samskabe med børnene og rundt om børnene (med forældre og lærere) skaber vi et udvidet læringsmiljø med udgangspunkt i det enkelte barns unikke strategier. Dermed skaber vi grobund for, at børnenes sociale kompetencer kan generaliseres ud over CollaboLearn på tværs af de kontekster, som barnet lever sin hverdag (i skole og hjem).

CollaboLearn adskiller sig fra LBT, fordi vi udfordrer interventionens grundlæggende autismeforståelse. Som de fleste andre sociale interventioner udviklet i 1990'erne, ansues autisme i LBT ud fra en medicinsk sygdomsmodel, hvilket betyder, at interventionens mål er at træne børnene socialt, sådan at de fremstår mindre autistiske. LBT er en terapi, som skal reducere symptomerne ud fra en normativ devise: "Vi ved, hvad du har brug for". CollaboLearn udfordrer den bio-psyko-

logiske forståelse af autisme som en sygdom ved at supplere med et socio-kulturelt perspektiv, som handler om, at vi via naturlige (dvs. legende) sociale samspilserfaringer kan understøtte børns naturlige socialitet ud fra en anerkendende devise: "Du viser os, hvad du allerede kan, og så understøtter vi dig". Hvor LBT har et terapeutisk sigte, arbejder CollaboLearn med at skabe optimale betingelser for social udvikling og læring. Frem for at forsøge at kurere børnenes symptomer arbejder vi med at understøtte deres allerede eksisterende samarbejdsstrategier som en naturlig del af deres individuelle socialitet. Vi ønsker at bevæge os væk fra individuelle deduktive læringsforløb designet til barnet af en fagperson hen imod samskabte læringsforløb, hvor børnene selv er med til at definere deres læring ind i gruppen.

Fem grundlæggende elementer

CollaboLearn er under stadig udvikling sammen med børn, forældre og lærere, og i skrivende stund rummer forløbet fem grundlæggende elementer

1. Mening

Det er meningsfuldt for børnene at bidrage til gruppens problemløsninger, fordi de er motiverede for det fælles tredje, nemlig at bygge LE-GO-modellen. Facilitatoren er derfor tålmodig og giver plads til, at gruppen kan finde deres egen vej ud af de sociale problemer og tilbage til et vel fungerende samarbejde (social problemløsning).

2. Social frustration

I samarbejdslegene bliver børnene ofte (tilpas) frustrerede, f.eks. når de skal kommunikere om social problemløsning. Børnene har ofte svært ved at forklare og tilpasse deres ideer, og de udfordres af at skulle vente på de andre og tage tur. Når børnene kan rumme at være i en situation, som er frustrerende for dem, skyldes det, at de er motiverede for at deltage.

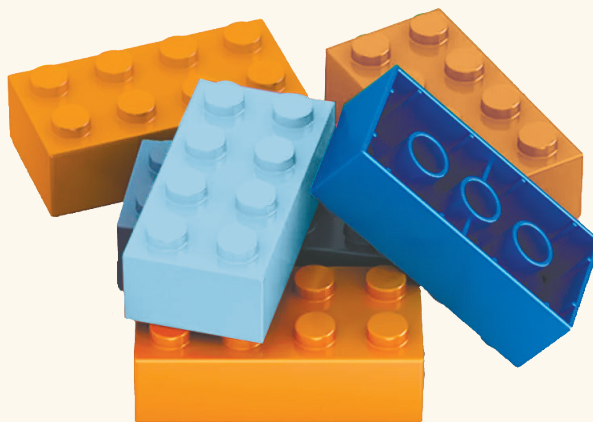
3. Gruppelæring

Gruppen faciliteres på en måde, så børnene får medansvar ind i deres læringsproces. Målet er, at de opdager, at de allerede har kompetencer til at løse gruppens problemer, så de kan komme i mål med (bygge)opgaven. Facilitatoren forbliver derfor så vidt muligt neutral i problemløsningen for at understøtte børnene i, at de selv kan finde en løsning sammen.

Projektets status

CollaboLearn er støttet af Tryk Fonden og LEGO Fonden, og desuden af Sofiefonden, hvilket har gjort det muligt at tage metodeudviklingen alvorligt. Projektgruppen har tilrettelagt en metodeudviklingsproces, hvor der skabes rum til at lære fra de autistiske børn, fra deres forældre, fra personalet og fra et 'advisory board' med voksne med autisme. For eksempel er vores brug af læringsmetaforer vokset direkte ud af dialogen med de forskellige interessenter. Sammen har vi i den løbende dialog fundet ud af, at læringsmetaforerne er en afgørende metode til at sikre en generaliserbar social læring hos børnene, fordi de gør læringen konkret og visuel. På den måde bliver det muligt for børnene at reflektere helt konkret over, hvad de lærer, og samtidig giver det dem mulighed for at dele deres læring med forældre og

lærere gennem ikke-verbale kommunikationsstrategier.

Metodeudviklingen i CollaboLearn forsætter 8 måneder endnu. Via 8-10 yderligere pilotforløb vil vi fokusere på at justere metoden, så både børnenes læringsforløb og samskabelsen med børnenes netværk bliver

endnu mere skarp og ikke mindst praktisk gennemførlig. Ambitionen er at sætte et større effektstudium i gang i 2020, hvor vi vil opstille præcise mål for, hvordan CollaboLearn virker i en større population af autistiske skolebørn.

4. Dynamisk dokumentation

Facilitatoren sikrer, at den abstrakte sociale viden om problemløsningens dynamikker og børnenes strategier gøres konkret. Børnenes oplevelser og erfaringer bygges ud i en LEGO-model, en læringsmetafor. I praksis har vi således en række små LEGO-modeller, som dokumenterer udfordringer og løsninger i den enkelte gruppes samarbejdsproces. Læringsmetaforerne repræsenterer både følelser (f.eks. utålmodighed og vrede) og strategier (f.eks. at bruge mange ord i sine forklaringer, at være hjælpsom og at lytte og tilpasse sin idé).

5. Relationel samskabelse ud i barnets netværk

CollaboLearn forløber over ugentlige 12 sessioner i børnenes skoletid. Møder med forældre og lærere afholdes i begyndelsen og slutningen af forløbet, og læringsmiljøet udvides til hjem og skole løbende gennem forskellige kommunikationsstrategier. I praksis betyder det, at børnene får fotos af deres gruppeproces samt de mest anvendte læringsmetaforer med sig fra hver session, sådan at læringsmetaforerne kan anvendes direkte af forældre og lærere. Derved får børn, lærere og forældre inspiration til at tænke samarbejdsprocesser ind i hverdagsituationer. Samtidig giver dialogen mulighed for at høste viden og erfaringer fra andre kontekster tilbage ind i CollaboLearn.

Nyt forskningsprojekt

Undersøgelse
af den sociale
hjerne i autisme

HAR DU ELLER DIT BARN LYST TIL AT DELTAGE I PROJEKTET?

Vi søger lige nu drenge i alderen 12-17 år til projektet 'Neurale mekanismer i social interaktion ved autismespektrumforstyrrelse'

Selve scanningen finder sted på Aarhus Universitetshospital, Skejby. Vi dækker gerne transport til og fra Aarhus.

Som tak for deltagelsen vil man modtage et gavekort på 500 kr. Hvis I har lyst til at være med eller høre mere om projektet, må I meget gerne kontakte os.

Ring eller mail til os

Lone Hørlyck, psykolog og postdoc
Tlf: 21637375
Email: lhoerlyck@health.sdu.dk

Af Lone Hørlyck, psykolog og postdoc

Ofte kommer vanskelighederne ved autisme til udtryk, når man er sammen med andre – når situationen kræver, at man kan tolke den andens intentioner og handlinger for at forstå hinanden. Sådanne situationer kan være særligt svære for børn og voksne med autisme, men selvom vanskelighederne er velkendte, ved man ikke præcis, hvad der forårsager dem.

Netop det vil en gruppe forskere ved Syddansk Universitet nu undersøge i et nyt forskningsprojekt, der ser på, hvilke psykologiske mekanismer, og ikke mindst hvilke hjerneprocesser, der spiller ind i sociale situationer.

Projektet kan give ny viden

'Projektet kan især bidrage med nye perspektiver i forståelsen af autisme, og dermed måske også være med til at danne baggrund for nye interventioner på længere sigt', fortæller professor Niels Bilenberg, overlæge ved Børne- og Ungdomspsykiatrien i Odense, som er en af forskerne bag projektet.

Projektet undersøger aktiviteten i hjernen, når man indgår i en situation, hvor man tager beslutninger ud fra, hvordan en anden person agerer. Nærmere bestemt spiller deltagerne et computerspil, imens deres hjerneaktivitet bliver målt i en MR-scanner. MR-scanning er en ufarlig metode til undersøgelse af hjernen, der bruges meget indenfor neuroforskning, da scanningen giver præcise billeder og ikke er forbundet med stråling.

Investeringspil i scanner

En af deltagerne, 16-årige Daniel Kronstrand, fortæller om scan-

ningen: 'Jeg syntes, det var sjovt at lave opgaven i scanneren, det var på en måde hyggeligt at ligge der. Jeg fik også lov til at se, hvordan forskellige typer af metal virker i nærheden af scanneren bagefter'. Spillet, der spilles i scanneren, er et socialt investeringspil, hvor to deltagere sender penge til hinanden. Reglerne er lavet sådan, at hvis deltagerne stoler på hinanden, tjener man flest penge, hvis man sender mange penge til den anden, men hvis den anden spiller ikke spiller retfærdigt, er det bedst at beholde flere penge selv. Det gælder derfor om at være god til at læse hinanden, for hvis man er god til at tolke den anden deltagers handlinger og intentioner, vil man tjene flest penge.

Spillet er afprøvet i flere andre sammenhænge, og er en del af en nyere retning indenfor neuroforskning, kaldet computational neuroscience, hvor man søger at bruge enkle opgaver til at studere komplekse psykologiske funktioner som f.eks. det sociale samspil mellem mennesker.

Spillet giver viden om mentale processer

'Håbet er, at vi ved hjælp af spillet kan klarlægge indre sociale normer i den enkelte og dermed også definere den grundlæggende mentale 'model', der ligger til grund for, hvordan man agerer i sociale situationer', fortæller Ulrich Kirk, lektor ved Institut for Psykologi på SDU og seniorforsker på projektet. 'Ideen er derfor, at det sociale spil og måden, hvorpå det spilles, kan bruges til at opnå viden om de præcise psykologiske mekanismer, der er på spil i forskellige grupper af menne-

sker, og relatere dem til hjerneprocesser. Dermed får man en ny måde at beskrive psykologiske processer på, som ligger ud over den traditionelle subjektive observation, der traditionelt har været meget brugt i psykologien og psykiatrien'.

En af deltagerne er Mads Ploug Madsen, der for nylig er fyldt 12 år og dermed er den yngste deltager i projektet. 'Jeg ville gerne være med, fordi jeg gerne vil bidrage til, at man finder ny viden, og fordi det måske kan hjælpe andre. Jeg er også selv interesseret i forskning og har overvejet at blive forsker, selvom jeg lige nu hælder til at ville være dyrlæge', fortæller Mads.

Mads' mor, Stella Madsen, fortæller, at Mads var spændt på at deltage i projektet. 'Mads er meget interesseret i det hele, så vi kontaktede projektet, så snart Mads fyldte 12 år og dermed var gammel nok til at være med. Mads syntes, det var utroligt spændende, og har også fortalt venner og familie meget om oplevelsen bagefter'.

Handler autister anderledes?

I projektet undersøger forskerne blandt andet, om personer med autisme udfører opgaven anderledes end kontrolgruppen, samt hvorvidt hjerneaktivitet i bestemte dele af hjernen under udførelsen af opgaven adskiller sig mellem de to grupper. Desuden vil man i projektet undersøge, om der sker en udvikling i forhold til løsning af opgaven og de relaterede hjerneprocesser i løbet af teenageårene.

Projektet løber hen over efteråret, og forskerne forventer, at resultaterne er klar til at komme i trykken til næste sommer.

Indblik i forskningen på autismeområdet

Undersøgelse
af den sociale
hjerne i autisme

Interview med Mette Elmose, Lektor, Institut for Psykologi på Syddansk Universitet. Forsker på autismeområdet.

Hvordan ser det generelt ud på forskningsområdet lige nu?

Jeg deltog i maj i INSAR konferencen i Montreal. INSAR er den internationale selskab for autismeforskere afholder. På konferencen søger de at præsentere den nyeste forskning fra alle de forskellige felter indenfor autismeområdet. Der var derfor præsentationer lige fra de nyeste fund indenfor den biologiske forskning til eksempelvis forskning i datingprofiler og autisme – og i alt var der mere end 1900 præsentationer. Generelt set kan man derfor sige, at der er rigtig godt gang i forskningen på autismeområdet.

Forud for konferencen var en række centrale forskere blevet bedt om at beskrive, hvad de ser som de centrale mangler og udfordringer i autismeforskningen. Deres bud stemmer meget godt overens med nogle af de udfordringer, jeg selv er optaget af. Langt de fleste nævnte den udfordring, der er i at få undersøgt betydningen af individuelle variationer, altså de forskelle, der er mellem forskellige personer med autisme. Det kan eksempelvis være forskel i udviklingsniveau, sprog og andre færdigheder, og om der er andre samtidige psykiske lidelser (komorbiditet). Som forskere mangler vi især projektdesign og redskaber, som kan tage højde for disse individuelle forskelle. På samme vis er det vigtigt at have øje for konteksten og variationer i konteksten. For det handler ikke bare om den gruppe mennesker, som vi kigger på, men også om, hvordan familien er? Hvor vokser man

op? Er der søskende? Hvordan er institutionerne? Og hvilken hjælp får man? Det kan have stor indflydelse på personer med autismes liv og adfærd, men det er ikke altid, at der tages højde for disse forskelle i forskningsprojekter.

På konferencen var det tydeligt, at der aktuelt er flere store samarbejdsprojekter, hvor man på tværs af lande eller områder skaber projekter og samler data. Det er en positiv udvikling, da vi kun på den måde kan generalisere og konkludere på tværs af lande, alder og køn. Det er nemlig ofte en central udfordring indenfor autismeforskning at få tilstrækkelig mange deltagere med i projekterne til, at man med tilstrækkelig sikkerhed kan besvare de spørgsmål, man stiller. Eller at man netop kan begynde at undersøge betydningen af de individuelle variationer, som jeg nævnte før. Jeg oplever, at der er et ønske om at lave flere af sådanne større samarbejder. På samme vis oplever jeg, at der er et ønske om at lave projekter, hvor man følger deltagerne i en længere periode – så man ideelt set følger personerne gennem flere perioder af livet.

Aktuelt er jeg selv optaget af, hvordan vi undersøger, om en indsats virker. Min optagethed er tæt koblet til de erfaringer, jeg har gjort mig i et forskningsprojekt omkring mindfulness for unge med autisme og deres forældre. Et centralt spørgsmål er: Hvad er det, vi håber indsatsen får af betydning for deltagerne? Og hvordan kan man måle det? Tidligere har der været en tendens til, at forskningsprojekterne har undersøgt den umiddelbare virkning af en indsats, altså hvilken forandring bliver der skabt her og nu. Det er selvfølgelig vigtigt, men det er også vigtigt, at vi bliver klogere på, hvilken betydning en ind-

sats har mere langsigtet. Derudover har der også været en tendens til, at de studier, der har set på, hvordan personer med autisme klarer sig over længere tid, primært har kigget på mål som job, uddannelse og selvstændighed, men nu er der i større grad en forståelse for, at man også skal undersøge, om man har det godt med det liv, man har. Men vi mangler stadig, at undersøgelsesmetoderne og måleredskaberne følger med. Det diskuteres fortsat, hvordan man på en god og sammenlignelig måde kan måle på "et godt liv". I mit projekt om mindfulness anvendte vi både standardiserede mål, personlige mål og kvalitative interviews. Håbet er, at det kan løse nogle af disse udfordringer, men jeg tænker bestemt stadig, det kan forbedres.

Hvordan har forskning i autisme ændret sig? Og hvad er der fokus på i dag?

Der er de seneste år kommet mere kvalitativ forskning på autismeområdet, og det er blevet mere accepteret med forskning, hvor man snakker med personer med autisme og deres forældre og inddrager dem i processerne om, hvad der skal forskes i og hvordan. Der er også kommet mere forskning i videregående uddannelser. Det er der flere, der synes, at det er interessant at kigge på – det er et ret hot område lige nu. Der er heldigvis også kommet flere projekter med voksne med autisme, men på trods af det er der stadig en voldsom skævvridning, hvor hovedparten af forskningen er indenfor børneområdet.

Da jeg startede som forsker, var man indenfor forskningen lige begyndt at kigge mere på personer med autisme og normal IQ eller det, man nogle gange omtaler som 'højtfungerende'. I mange år op til

da undersøgte man mest autisme i forhold til lavere IQ, fordi det var sådan, man så autisme. Der var derfor en udtalt mangel på forskning i forhold til gruppen med normal til høj IQ. Og i dag er det så tippet den anden vej, og jeg ser kun ganske få projekter med fokus på personer med autisme og samtidig lav IQ. Det handler måske om, at det kan være vanskeligere og mere komplekst at lave projekter med mennesker, der har lavere intelligensniveau. Det kan f.eks. være sværere for personerne med autisme selv at deltage og opsoge forskningen. Hvordan ser det ud med forskning på autismeområdet i Danmark?

Også i Danmark er der gennem de sidste 10-15 år kommet gang i meget forskning på autismeområdet, og ligesom den internationale forskning er der en øget opmærksomhed på at inddrage mennesker med autisme i projekterne. Jeg tænker dog, det er noget, vi kan blive endnu bedre til. I forhold til mange andre lande har vi i Danmark nogle særlige forskningsmuligheder på grund af de mange registre, vi har. Gennem registrene kan vi få adgang til data, der kan hjælpe til at svare på forskellige forsknings spørgsmål, som ellers vil være svære at få besvaret. Samtidig kan man få hele gruppen af personer med autisme repræsenteret og ikke blot den gruppe, der på projektets tidspunkt har lyst og overskud til at deltage. Men ellers rammes vi lidt af, at vi er et lille land. Vi kan ikke få den samme store volumen på projekter, som man kan andre steder.

Hvad er det særligt vigtigt at have fokus på som forsker?

En udfordring kan være den kontrast, der let kan opstå mellem praksis og forskning. I forskning kan

der ofte være lang vej, fra et forskningsspørgsmål stilles, til at der rent faktisk kommer et resultat, der kan formidles. Fordi det kan være nødvendigt at undersøge mindre delområder ad gangen, før man kan undersøge "det store billede", kan der være mange projekter og konklusioner, hvor man ikke med det samme kommer frem til et resultat, der kan overføres til praksis. Det giver en risiko for, at det enten kan være svært at se, hvad forskningen kan bruges til, eller man kan måske komme til at tillægge forskningen mere vægt, end der måske er basis for.

Her er det vigtigt, at vi som forskere løbende fortæller om forskningsprocessen, herunder muligheder og begrænsninger i de forskellige forskningsstrategier. Her vil en aktiv involvering af personer med autisme, deres familier og fagpersoner som tidligere nævnt også være med til at styrke en gensidig forståelse af og indsigt i forskningsprocessen. Derudover er det vigtigt, at vi som forskere tydeliggør den mulige relevans og anvendelse af de resultater og erfaringer, der opnås. Det sidste gælder både i forhold til, hvad den viden kan bruges til lige nu og her, og på længere sigt.

På den anden side er det også vigtigt, at man som fag- eller privatperson læser og bruger forskning kritisk, især når den formidles i medierne eller på de sociale medier. Her kan der være en tendens til, at de rammer, som resultaterne er opnået under, forsvinder, og et lille bidrag til forståelsen af en kompleks sammenhæng kan komme til at stå som et endegyldigt "sådan er det". Her er det vigtigt at være nysgerrig på, hvordan de resultater, der beskrives, er blevet opnået. Det har nemlig stor betydning for dels,

hvor sikkert et resultat det er, men også hvor let man kan overføre resultaterne til den hverdag, man selv står i. Det at være kritisk og have øje for de begrænsninger, der kan være i et forskningsresultat, betyder bestemt ikke, at man ikke kan eller skal gøre brug af den viden, men blot, at vi skal se det som et bidrag til den aktuelle bestræbelse på at vide mere om autisme som generelt fænomen og vide noget, som kan hjælpe os til at gøre rammer og tilbud til personer med autisme og deres forældre mere optimale for de konkrete personer, altså en individualisering af det generelle.

Hvad arbejder du selv med nu?

Aktuelt er jeg i gang med at sammenskrive resultaterne fra mindfulnessprojektet og planlægge et nyt projekt ud fra den viden, vi opnåede her. For mig er det et vigtigt fokus at se på, hvordan vi kan hjælpe til at afstresse og mindske negative konsekvenser for det enkelte menneske med autisme og dets familie. Fokus er altså ikke at "fjerne" autismen eller undgå diagnosen, men at den enkelte får nogle gode redskaber til at klare de udfordringer, man kan møde. Forskning viser nemlig, at det at have autisme eller have et barn med autisme ofte er forbundet med flere udfordringer end hos personer og familier, hvor der ikke er en autisme-diagnose. Derudover er jeg ved at analysere de data, der er kommet ind fra den store undersøgelse af forældres trivsel og oplevelse af social støtte, som tidligere har været nævnt i bladet. Da vi har fået besvarelser ind ad 3 gange, giver det en unik mulighed for at se på forandringer over tid. Det glæder jeg mig meget til at formidle, når vi har fået analyserne afrundet og resultaterne helt klar.

Autismekonference – kun for autister

Dato

23. november 2019, kl. 11.00-19.30

Sted

Banestrøget 19-21, 2630 Taastrup

Fællestransport

Fællestransport til og fra Aalborg, Aarhus, Fredericia og Odense

Pris

kr. 250,-
som inkluderer konference, frokost, middag og transport

Arrangører

SIKON i samarbejde med Autisme- og Aspergerforeningen for Voksne

Der tages forbehold for ændringer i programmet. Da Socialministeriet har givet tilskud til Autisme og Aspergerforeningen for Voksne er konferencen forbeholdt autistiske medlemmer af denne. Hvis der er overskydende pladser sælges disse til kr. 895,-

Program

11.15-12.15 **Autistisk Identitet del 1 – v/Felix Munch**
■ Hvad er identitet?
■ Historie
■ Diagnostik
■ Fællesskab - community

12.15-13.00 **Frokost**

13.00-14.00 **Louise Egelund Jensen "Relationer"**

14.00-14.15 **Pause**

14.15-15.15 **Autistisk Identitet del 2 – v/Felix Munch**
■ Sproget om autisme - sproget om os
■ Autistisk diversitet
■ Parforhold
■ Forældreskab
■ Valg - Kunsten at være fucking ligeglad

15.15-15.45 **Kaffepause**

15.45-16.45 **Louise Egelund Jensen "Det jeg kan"**

16.45-17.15 **Paneldebat med bl.a. Felix og Louise.**

17.15-17.30 **Tak for i dag**, evt. opsummering af dagen og afslutning.

17.30-18.15 **Drink på "Café Lett"**

18.00-19.30 **Middag på "Café Lett".**
Cafeen ligger på Høje Taastrup Station.

Slut på dagens program

Bussen kører kl. 19.35 på ruten: Fra Høje Taastrup til Odense, Fredericia, Aarhus, Aalborg

Pragmatiske færdigheder og autisme

Pragmatiske
færdigheder hos
børn med
højtfuncerende
autisme i en
samtalekontekst

Skrevet af:

**Maria Lykke Lühmann Egelund,
cand. mag. i Audiologopædi,
Københavns Universitet**

Pragmatik er en helt central del af vores daglige liv, hver gang vi indgår i interaktionelle relationer. Det er igennem samtaler, at vi deltager i størstedelen af vores sociale aktiviteter. På den måde er samtaler altså et gensidigt kommunikativt arbejde, hvor samtalepartnere bl.a. skal være i stand til at lytte opmærksomt, sætte sig i sin samtalepartners sted, bidrage med relevante historier, overholde samtalereregler og generelt besidde en intuitiv og naturlig forståelse af det sociale samspil. Alt dette er meget komplekse færdigheder, som de fleste af os måske slet ikke lægger mærke til, at vi anvender i samtaler med andre mennesker. Vi gør det jo bare! Men hvor de fleste mennesker nøje følger en række sociale samtalereregler, er det omvendt særligt svært for personer med autisme.

Ifølge det amerikanske diagnosesystem Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) er vanskeligheder inden for social interaktion, som begrænser barnet i dets hverdagsliv, også et kriterie for fastsættelse af en autismediagnose. Et barn med autisme kan således have svært ved at aflæse og forstå, hvordan han/hun skal agere i hverdagssituationer med f.eks. familien, vennerne og pædagogerne.

Jeg har lavet en undersøgelse med afsæt i ovenstående, og artiklens overskrift er også titlen på mit speciale, som jeg afleverede i august 2018 med Cecilia Brynskov som vejleder. Jeg har undersøgt, hvordan pragmatiske færdigheder hos seks børn med højtfuncerende autisme

kommer til udtryk i en samtale med en voksen (mig) og sammenlignet disse samtaler med samtaleadfærd hos fire typisk udviklede børn i et forsøg på at finde frem til, om nogle af adfærdsmønstrene var særskilt børnene med autisme.

Hvad er pragmatik?

Pragmatik kan defineres som den sociale brug af sproget i kommunikationen med andre mennesker. Når vi bruger sproget, skal vi gøre det på en passende måde, hvilket har været årsag til en lang række filosofiske teorier om samtaleadfærd. I mit speciale tog jeg udgangspunkt i tre af de store teorier inden for området – samarbejdsprincippet af H. P. Grice, talehandling af J.L. Austin og J. Searle samt høflighed og face af G. N. Leech, P. Brown og S. Levinson. Jeg analyserede samtalerne med børnene ud fra disse teorier og fandt de største forskelle mellem børnene med og uden autisme i Grices teori om samarbejdsprincippet.

Samarbejdsprincippet

Da Grice tilbage i 1975 formulerede sin teori om samarbejdsprincippet tog han udgangspunkt i, at vi ofte kommunikerer mere end det sagte. Når jeg f.eks. siger ”sikke et skønt vejr!” på en dag, hvor det regner, har jeg tillagt min ytring en ironisk undertone – og den kan dermed ikke forstås ud fra dens bogstavelige betydning. Eller når der i køkkenet på arbejdet hænger en seddel med teksten ”din mor arbejder her ikke!” er den underliggende betydning og hensigten med ordene egentlig, at du skal rydde op efter dig selv. Disse eksempler ville ifølge Grice være eksempler på overtrædelser af en eller flere af hans fire maksimer (se nedenfor) – dette har dog ikke negative konsekvenser

for kommunikationen, da de fleste mennesker kan aflæse og forstå det underliggende budskab.

Men som udgangspunkt skal vi altså være søde og ordentlige mod hinanden, når vi samtaler. Det centrale i Grices samarbejdsprincip er, at vi forsøger at samarbejde i kommunikationen, så den bliver så succesfuld som muligt. Grice har opstillet fire maksimer, som beskriver de forventninger, vi kan have til hinanden i dette samarbejde. De skal således ikke betragtes som regler, men kan omvendt anvendes som et værktøj til at få en større forståelse af eventuelle afvigelser i en samtale. Nedenfor ses en oversigt med en kort forklaring af hvert maksime.

Samarbejdsprincippet**1. Kvantitetsmaksimen**

Gør dit bidrag til samtalen så informativt som nødvendigt, dvs. uden at give hverken for meget eller for lidt information.

2. Kvalitetsmaksimen

Undlad at fortælle noget, du ikke har belæg for og hold dig i stedet til det, du ved er sandt.

3. Relationsmaksimen

Vær relevant.

4. Mådesmaksimen

Undgå at være uklar, langtrukket og tvetydig. Giv dine informationer kortfattet, entydigt og kronologisk.

Pragmatiske vanskeligheder hos børn med autisme

Det er vanskeligt at præsentere en konkret og ensartet gennemgang af de pragmatiske vanskeligheder, som børn med autisme kan udvise. Selvom diagnosen er den samme, vil børnenes vanskeligheder med sikkerhed variere i grad og udtryk på tværs af kontekster, samtalepartnere og over tid. F.eks. vil de sociale og situationelle krav til kommunikationen stige med skolealderen og være forskellige fra barn til barn. Men det der alligevel ser ud til at være vanskeligt for de fleste børn med autisme er overholdelsen af samtalerregler. Det kan f.eks. komme til udtryk ved, at barnet med autisme laver umotiverede og upassende emneskift, hvor han/hun glemmer at informere sin samtalepartner om emneskift, fordi han/hun får en pludselig association til f.eks. en særinterese. Det kan også være, at barnets fortællinger er præget af irrelevante detaljer og selvfølgheder – og at han/hun ikke registrerer eventuelle inputs fra samtalepartneren. Dette forekommer særligt ved de børn, der taler påfaldende meget. Omvendt er der også børn med autisme, som generelt har et manglende drive til at kommunikere og derfor ikke deltager i lige så høj grad i interaktioner. Nonverbal adfærd (gestik, mimik, blikkontakt osv.), stemme og prosodi er ydermere pragmatiske områder, hvor børn med autisme kan udvise vanskeligheder.

Specialets hovedresultater

Alle samtalerne med børnene blev transskriberet med inspiration fra metoden Konversationsanalyse, som har et kvalitativt sprogpsykologisk afsæt. Det var vigtigt for mig at anvende en metode, som gjorde det muligt at lave dybdegå-

ende og detaljerede sproglige analyser, hvor børnene ikke endte som et tal i en statistisk beregning. Jeg har selvfølgelig stor respekt for statistik og tal, da det hermed bliver muligt at vurdere en undervisningsmetodes effekt – og på den måde også barnets fremgang. Men i statistikken er det svært at indfange alle børnenes forskelligheder, og man må ofte ekskludere deltagere. Med den kvalitative tilgang i mit speciale formåede jeg at belyse den forskellighed ved autisme, som oftest neddæmpes i den øvrige forskning.

De fleste af børnene udviste påfaldende adfærdsmønstre – dog i forskellige grader og på forskellige tidspunkter i samtalen. Mens to af børnene havde særligt svært ved den sociale kommunikation, var der også et barn, som slet ikke udviste nogen vanskeligheder. Jeg fandt de mest fremtrædende resultater under Grices samarbejdsprincip, hvor samtalerne med 5 ud af de 6 børn med autisme var påfaldende. Til sammenligning overholdt alle børnene uden autisme de førnævnte maksimer. Det var særligt relationsmaksimen, som så ud til at være vanskelig for børnene med autisme. Børnene havde således svært ved at bidrage med relevante informationer/emneskift i samtalen. Der var dog nogle af børnene, som kun lavede 1-2 overtrædelser, mens et andet barn lavede hele ti overtrædelser. Her kommer forskelligheden igen til udtryk, da nogle overtrædelser var milde, idet barnets emneskift nemmere kunne relateres til samtals emne – mens andre overtrædelser var mere påfaldende f.eks. hvis barnets afbrød mig i min fortælling og straks fortalte om noget, de selv syntes var interessant. Generelt har sådanne pludselige og umotivere-

de emneskift en negativ effekt på samtalen, da det er svært for mig som samtalepartner at fastholde og udfolde et emne. Når børnene ikke henvender sig til mig sprogligt og følger op på, om jeg er med i samtalen, bliver jeg nemt ekskluderet. Det kan være svært at bidrage til samtalen, når man ikke ved, hvad samtals emne er. Her kunne børnene med fordel have benyttet sig af vendinger som ”i øvrigt” og ”for resten”.

Efter mange siders deltaljeret sproganalyse i specialet, er det overordnede – og nok også vigtigste – fund, at deltagerens vanskeligheder optræder med stor variation – ikke kun mellem børnene med og uden autisme, men i særdeleshed også indbyrdes i autismegruppen. Forskelligheden viste sig således at være helt central i forståelsen af resultaterne, som har givet et dybere indblik i netop disse seks børns pragmatiske færdigheder. Med den kvalitative metode bliver det således muligt at fremhæve forskelligheden og få indblik i nogle adfærdsmønstre hos børnene, som formentligt ikke var blevet medtaget, hvis analyserne var blevet kvantificeret.

Referencer

American Psychiatric Association (APA) (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders, DSM-5 (5. ed.). Washington, D.C.: American Psychiatric Association.

Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In: P. Cole & J. L. Morgan (red.), Syntax and Semantics, vol. 3: Speech Acts. Genoptrykt i Henriksen, C. (2001). Can you reach the salt? Pragmatikkens klassiske tekster (199-219).

Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Autismekonference i Odense

SIKON 2020

27-28. april 2020

Deltag i **SIKON konference 2020**

– lyt til spændende foredrag
og deltag i workshops/temagrupper.

Blandt hovedtalerne er:

Mark Weatherall

'An individual approach to stress management'

Daniel Rippon

'Care staff responses to stress'

Andrew McDonnell

'The reflective journey'

Christian Stewart-Ferrer

'Autisme og vejen til identitet'

Kredsens aktiviteter

KREDS NORDJYLLAND

Legeland Nordkraft

Vi har booket Legeland Nordkraft, og alle børn med autisme, deres søskende og forældre er velkomne.

Tid og sted

Onsdag den 19. oktober 2019, kl. 16.10 – 18.00.
Nordkraft, Kjellerups Torv 1, 9000 Aalborg.

Caféaften i Frederikshavn

Tid og sted

Onsdag den 30. oktober 2019, kl. 18.30 – 20.30
Frivilligcenter, Danmarksgade 12, 9900 Frederikshavn.

Ungecafé – Frederikshavn

Unge møder unge til fælles socialt samvær og aktiviteter. Tag gerne en forælder eller ledsager med.

Tid og sted

Torsdag den 31. oktober 2019, kl. 18.30 – 20.30
Frivilligcenter, Danmarksgade 12, 9900 Frederikshavn.

Læs om alle arrangementer her: www.autismenord.dk

KREDS LIMFJORD

Stress og nedsmeltninger v. Anne Skov Jensen

Anne Skov holder oplæg om: Stress, nedsmeltningens faser, hvad kan du selv gøre og støtte fra omverdenen.

Tid og sted

Onsdag den 9. oktober 2019 kl. 19.00
Krabbeshus Heldagsskole, Strandvejen 11, 7800 Skive

Læs om alle arrangementer her: www.kredslimfjord.dk.

KREDS ØSTJYLLAND

Oplæg med socialrådgiver Ulla Kjer

Dybkjær Skole, fællessalen i C blokken, Arendalsvej 271, Silkeborg.

Ulla holder oplæg om Lov om Social Service, støttemuligheder og samarbejde med kommunen.

Tid og sted

Torsdag den 10. oktober 2019, kl. 19.00

Hoppeland for børn med særlige behov og deres familier

Gratis entré for børn med særlige behov og deres søskende.

Tid og sted

Onsdag den 16. oktober 2019, kl. 10.00-14.00
Ulstruphallerne, Nattergalevej 10, 8860 Ulstrup

KREDS NORDJYLLAND

Formand Christina Winther 3025 9210
E-mail: cw@autismenord.dk

KREDS LIMFJORD

Formand Maj-Britt L. Sørensen . . .3033 9453
E-mail: formand@kredslimfjord.dk

KREDS ØSTJYLLAND

Formand Marianne Banner. 5043 8361
E-mail: marianne_banner@yahoo.dk
AS-repr. børn:
Elsebeth Svane 8621 0606

KREDS MIDTVEST

Formand Søren Dalgaard 5311 3145
E-mail: sbd54@youmail.dk

KREDS TREKANTEN

Formand Dorte Schandorph Jensen 2967 0067
E-mail: dortesjens@mail.dk

KREDS SYDVESTJYLLAND

Kontaktperson Marije Jacobsen8
E-mail: marije@kredssydvest.dk

KREDS FYN

Formand Lilli F. M. Jørgensen 2834 2576
E-mail: lilli@autismefyn.dk

KREDS VESTEGNEN

Formand Brian Andersen 3055 5842
E-mail: vestegnen@autismeforening.dk

KREDS STORKØBENHAVN NORD

Formand Rigmor Madeleine Lond
E-mail: rigmor@autisme-storkbh.dk

KREDS KØBENHAVN/FREDERIKSBERG

Formand Tinja Vandmose
E-mail: tnjav@gmail.com

Temaaften om servicehunde

Temaaften om psykiatriske servicehunde ved Trine Bargmann, Trinitas.

Tid og sted

Tirsdag den 22. oktober 2019, kl. 19.00-21.30
Festsalen på Lyngåskolen, Graham Bells Vej 1D, Aarhus

Læs om alle arrangementer her: www.autismeoj.dk.

KREDS MIDTVEST

Skolevægning og autisme

Tid og sted

Onsdag den 23. oktober 2019, kl. 18.00 – 21.30
Langvadbjerg, Ringkøbingvej 108A, 7400 Herning.

Dannelse af netværksgrupper

Tid og sted

Mandag den 28. oktober 2019, kl. 19.00 – 21.00.
Langvadbjerg, Ringkøbingvej 108A, 7400 Herning.

Autisme Grundkursus

Tid og sted

Torsdag den 31. oktober 2019, kl. 18.00 – 21.30
Langvadbjerg, Ringkøbingvej 108A, 7400 Herning.

Konfliktforståelse

Tid og sted

Onsdag den 27. november 2019, kl. 18.00 – 21.30
Langvadbjerg, Ringkøbingvej 108A, 7400 Herning

Læs om alle arrangementer her: www.kredsmidtvost.dk

KREDS TREKANTEN

At være søskende til et menneske med autisme

En aften med Søren Glistrup.

Tid og sted

Mandag den 11. november 2019, kl. 19.00 - 21.00.
Info om sted se autismeforening.dk/trekanten

Læs om alle arrangementer her: www.autismeforening.dk/trekanten

KREDS SYDVESTJYLLAND

Biograftur

Tid og sted: Søndag den 13. oktober 2019

Skydesimulation

Kom til en hyggeeftermiddag, hvor man kan prøve at skyde med attrap-våben.

Tid og sted

Søndag den 2. november 2019, kl. 14.00
Varde Jagt & skydesimulator, Armvangvej 14, 6800 Varde

KREDS STORSTRØM

Formand Sabine Hagens
E-mail: post@akzent.dk
AS-repr.: Line Mackenhauer
E-mail: lima44@live.dk

KREDS SØNDERJYLLAND

Formand Britta Rosen Bendixen2
E-mail: rosen.bendixen@gmail.com

KREDS VESTSJÆLLAND

Formand:
Stina Lund 5058 7889
E-mail: stina.lund.lakv@outlook.dk

KREDS ROSKILDE

Formand Rune Gamby
E-mail: rune@au10sme.dk

KREDS NORDSJÆLLAND

Formand Heidi Vanell 2921 7772
E-mail: til.formand@gmail.com

KREDS BORNHOLM

Formand Karina Bundgaard
E-mail: karinabu@autismeforening.dk

AUTISMUFELAGID/KREDS FÆRØERNE

Formand: Heidi Aagaard . . . . . +298 509031
E-mail: formadurin@autisma.fo

KREDS GRØNLAND

Formand Pia Ivalu Kielsen . . . . . +299 558297
E-mail: piki@kimik-it.glm

Kredsens aktiviteter

LANDSFORENINGEN AUTISMES HOVEDBESTYRELSE

Formand:

Heidi Thamestrup 2620 1658

Næstformænd:

Bernd Weiback 2424 6399

Brian Andersen. 3055 5842

Hovedbestyrelse:

Christian Steward-Ferrer

Michael Weyand 5133 9665

Kristina Kristensen. 4053 7137

Peter K. H. Nielsen 2074 6608

Stina Lund

Peter Jensen

Kathe Johansen

Thomas Schilling Nielsen

AUTISME- OG ASPERGER- FORENINGEN FOR VOKSNE

Formand: David Facius

Alle henvendelser til Autisme- og Aspergerforeningen for voksne, skal i øjeblikket ske på Landsforeningen Autismes telefon.

DIN KREDS

Husk at du altid kan gå ind på din kreds hjemmeside, hvor du kan finde og læse mere om de arrangementer, din kreds har planlagt.

Husk at holde din mailadresse opdateret så vi kan sende dig gode tilbud om foredrag, nyheder og aktiviteter.

Find din kreds på

autismeforening.dk

Café møde i Varde

Tid og sted

Onsdag den 6. november 2019, kl. 18.30-20.30

Frivillighuset, Storegade 24, Varde

Læs om alle arrangementer her: www.kredssydvest.dk/

KREDS FYN

Foredrag om PDA og skolevægning

Morten Gantzler Oschlag fra bloggen AutismePlusFar og Søstjerneskolens, holder foredrag om kravafvisende adfærd og skolevægning.

Tid og sted

Onsdag den 20. november 2019, kl. 19.00 - 21.30.

Tornbjerg Gymnasium, Skærmhatten 15, 5220 Odense SØ

Sommerhus

Vi råder i Fyn kredsen over et lækkert sommerhus på Nordlangeland med plads til 10 pers. Sommerhuset kan lejes af alle medlemmer af Landsforeningen autisme.

Husk at tilmelde jer vores nyhedsbrev, så I får info om aktiviteter på Fyn. Læs om alle arrangementer på kredsens hjemmeside: www.autismefyn.dk

KREDS STORSTRØM

Hvad med søskende til et barn med autisme?

Anna Hjorth, Autisme- og ADHD-konsulent

Tid og sted

Torsdag den 31. oktober 2019, kl. 19.00 – 21.00.

Salen ”Konferencen” i hovedbygningen (følg Færgesøvej helt frem til den gamle hovedbygning med trappetårnet, indgang 21) Psykiatrien Syd – Oringe – Færgesøvej 15, 4760 Vordingborg

Læs om alle arrangementer her: www.autismeforening.dk/storstrom/

KREDS VESTEGNEN

Neurokognitive Markører ved Autisme Projektet (NeuroMAP)

Forskningsforedrag med overlæge, ph.d, Bodil Agger-næs og psykolog, ph.d, Martin Vestergaard Gøtzsche om Neurokognitive Markører ved Autisme Projektet (NeuroMAP).

Tid og sted

Tirsdag den 29. oktober 2019, kl. 18.00 – 21.00.
Glostrup Fritidscenter, Christiansvej 2, 2600 Glostrup.

Læs om alle arrangementer her: www.autismeforening.dk/vestegnen/

KREDS STORKØBENHAVN NORD

Sent diagnosticeret med ASF, hvilken betydning har det?

Psykolog Lennart Pedersen fortæller om det at få sin diagnose sent, fra 18 år.

Tid og sted

Mandag den 21. oktober 2019, kl. 19.00 – 21.00.
Herlev Medborgerhus, Herlevgårdsvej 18, 2730 Herlev.

Netværksaften

Kom og mød andre i samme situation, som dig og del erfaringer.

Tid og sted

Tirsdag den 26. november 2019, kl. 18.30-21.30.
Herlevgårdsvej 18, Herlev.

Læs om alle arrangementer her: www.autismeforening.dk/storkoebenhavnnord/

KREDS KØBENHAVN/FREDERIKSBERG

Cafe-aften

Vanløse kulturstation, Kultursalen, Frode Jakobsens Plads 4, 2720 Vanløse. Kom til cafeaften, hvor du kan udveksle erfaringer med andre pårørende.

Tid og sted

Mandag den 21. Oktober 2019, kl. 18.30 – 21.00

Læs om alle arrangementer på kredsens hjemmeside: www.autismeforeningkbhfrb.wordpress.com/

LANDSFORENINGEN AUTISMES SEKRETARIAT

Banestrøget 19, 2630 Taastrup, tlf. 7025 3065
kontor@autismeforening.dk www.autismeforening.dk

Sekretariatet har åbent 9.00-12.00 og 13.00-15.00 alle hverdage.
Socialrådgiveren har åbent for telefonrådgivning: Man., tors. og fredag kl. 9.00-12.00/tirs. kl. 16.00-19.00.

Landsformand Heidi Thamestrup
Tlf. 2620 1658 / formand@autismeforening.dk
Arbejdsområder: ledelse, policy, redaktør, Tvangsbehandlingsnævnet, Autism Europe, DUKHs bestyrelse, Ankestyrelsens Praksisudvalg, Projekt Opportunity, VISOs faglige bestyrelse

Sekretariatschef Lars Grønlund
Tlf. 3053 3452 / l-g@autismeforening.dk
Arbejdsområder: IT, administration, Protektorat og SIKON konferenceseekretariat

Økonomimedarbejder Helle Bach
Tlf. 3171 0581 / bogholder@autismeforening.dk
Arbejdsområder: budget/regnskab, økonomistyring, personaleadministration

Socialrådgiver Ulla Kjer
Tlf. 7025 3068 / social@autismeforening.dk
Arbejdsområder: rådgivning, vejledning, artikler og foredrag

Kommunikation- og konferencemedarbejder Lotte Irlind
Tlf. 2057 6330 / kursus@autismeforening.dk

Kommunikationsmedarbejder Fie Hviid.
Tlf. 2925 9452 / fie@autismeforening.dk

Politisk konsulent Emil Holm Ravn, tlf. 6131 1987
emil@autismeforening.dk

Politisk konsulent Gitte Velling, tlf. 61311654
gitte@autismeforening.dk

Kontorassistent Nadja Laurents Pedersen, tlf. 7025 3065
nadja@autismeforening.dk

Jul på Feriecenter Slettestrand

Tag hele familien med på juleferie i Nordjylland

Landsforeningen Autisme holder jul på Feriecenter Slettestrand for familier med autistiske børn og/eller voksne. Slettestrand ligger ved Fjerritslev i et naturskønt område tæt på stranden. På feriecenteret er der indendørs svømmehal, legepladser, et stort motionsrum og mulighed for at leje cykler.

Landsforeningen Autisme tilbyder aktiviteter hver dag fra kl. 14.00. Aktiviteterne er målrettet netværk og hygge familierne i mellem, fx biograf, Wii, kreativt værksted, LEGO værksted

mv. Man vælger selv, om man vil deltage i aktiviteterne, der er et tilbud til hele familien.

Indkvartering

Hver familie får deres egen lejlighed med soveværelse, stue, køkken, bad og toilet. Der er TV og internet i alle lejlighederne.

Fælles julemiddag

Juleaften inviterer Landsforeningen Autisme til fælles julemiddag og juletræ i restauranten kl. 18.00.

23-27. dec.
2019

Vi har mulighed for at invitere et antal familier, der lever af kontanthjælp, SU eller pension på gratis juleferie. Læs mere og tilmeld jer her: autismeforeningen.dk/sikon-kurser/ferier/juleferie